

УДК: 930“991/2011”:94(477.85)

© Олександр Добржанський (Чернівці)

БУКОВИНА ТА ХОТИНЩИНА В ІСТОРИЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ ЗА 20 РОКІВ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ

У статті здійснено оцінку здобутків у галузі наукових досліджень з історії Буковини та Хотинщини. Підведено підсумки зробленого в різних галузях економіки, політики, культури та науки зазначених регіонів.

Ключові слова: Буковина, Хотинщина, історія, економіка, політика, культура, наука.

Добржанский А.

Буковина и Хотинщина в исторических исследованиях за 20 лет независимости Украины

В статье дана оценка достижений в области научных исследований по истории Буковины и Хотинщины. Подведены итоги проделанной работы в различных отраслях экономики, политики, культуры и науки указанных регионов.

Ключевые слова: Буковина, Хотинщина, история, экономика, политика, культура, наука

Dobrzhansky O.

Bukovyna and Khotynschyna in historical research for 20 years of Ukraine independence

The article assesses the achievements in scientific research on the history of Bukovina and Khotynschyna. The results accomplished in various fields of economy, politics, culture and science of these regions.

Keywords: Bukovyna, Khotynschyna, history, economy, politics, culture, science.

Двадцять років незалежності України важливий рубіж, який ставить на порядок денний підведення підсумків зробленого в різних галузях економіки, політики, культури, науки. Безперечно актуальною є оцінка здобутків у галузі наукових досліджень з історії Буковини та Хотинщини.

Здобуття Україною незалежності дало поштовх до значного піднесення буковинознавчих досліджень. Відкрилися нові теми, дослідження яких за радянських часів обмежувалося, стали доступними раніше закриті архівні фонди, дослідники одержали змогу працювати в зарубіжних архівах та книгозбірницях, спілкуватися із ученими інших країн.

Можна з впевненістю сказати, що буковинознавчі дослідження за 20 років незалежності пройшли декілька етапів. Перший – пов'язаний з деякою ейфорією свободи і нових тем, коли історією почали займатися всі кому не лінь. Наслідком стала поява значної кількості публіцистичних і псевдонаукових публікацій, які містили чимало неточностей, а деколи і просто недостовірної інформації. Цей період, власне, почався ще в часи горбачовської перебудови і тривав до другої половини 90-х рр. ХХ ст.

Однак з часом пристрасті вляглися і дослідження історії наш краю перейшло в русло стабільності та академічності що не може не радувати. На даний момент в галузі вивчення минулого Буковини і Хотинщини працює чимало кваліфікованих учених, переважна більшість яких є представниками Чернівецького національного університету імені Ю.Федьковича

Якщо брати за хронологічним принципом історію нашого краю від найдавніших часів до наших днів, то можна констатувати, що окремі періоди досліджувалися активніше, інші залишалися поза увагою учених через різні об'єктивні та суб'єктивні причини.

В умовах незалежної України продовжувалися археологічні дослідження Буковини. Школа археологів, заснована Б.Тимощуком, розробляла ряд важливих проблем, пов'язаних перш за все з населенням Буковини в хронологічних межах від V до XV ст. Серед них відзначимо докторську дисертацію і відповідну монографію Л.Михайлини про слов'ян VIII-X ст. між Дніпром і Карпатами (райковецька культура)¹, та його монографію “Населення Верхнього Попруття VIII-X ст.”²

Значною мірою дослідження Л.Михайлини хронологічно продовжують роботи С.Пивоварова. Його докторська дисертація “Середньовічне населення межиріччя Верхнього Пруту та Середнього Дністра (XI – перша половина XIII ст.)”³. Також відзначимо монографії “Християнські старожитності в межиріччі Верхнього Пруту та середнього Дністра”, “Нумізматичні пам'ятки Буковини”, “На Дністрі на окраїні Галичской”⁴.

Близькою за тематикою до досліджень С.Пивоварова є докторська дисертація І. Возного “Історико-культурний розвиток населення межиріччя Верхнього Сірету та Середнього Дністра в X-XIV ст.”⁵ Йому ж належить монографія про Чернівське городище⁶.

Серед археологічних досліджень відзначимо також роботи Ю.Мисько, М.Ільківа та ін.

Історію Буковини часів Молдавського князівства плідно досліджує М.Чучко. Його докторська дисертація присвячена вивченню соціально-релігійних аспектів повсякденного життя православного населення північної частини Молдавського воєводства та австрійської Буковини (друга половина XIV – початок ХХ ст.)⁷.

За останні 20 років пильна увага приділялася історії Хотинської битви 1621 р. Було проведено декілька наукових конференцій присвячених цій даті. Остання у вересні цього року присвячена 390-м роковинам битви. До цієї події випущено збірник документів та нарис про Хотинську фортецю

Л.Михайлини та С.Пивоварова⁸. Відзначимо також науково-популярні видання про Хотинську битву А.Федорука⁹, С.Комарницького¹⁰ та ін..

По молдавському періоду в історії Буковини захищено також кандидатську дисертацію О.Балухом.

Однак мусимо констатувати, що цей період досі залишається недостатньо дослідженим, хоча й певні зрушення намітилися.

Зовсім протилежна ситуація з австрійським періодом в історії Буковини та Хотинщини. За останні 20 років цей відтинок історії Буковини досліджувався найбільш активно. Пояснюється це наявністю потужної джерельної бази, певними міжнародним інтересом до цього часу у зв'язку з тим, що саме цей період пов'язують із формуванням уявлення про Буковину як регіону національної та культурної толерантності, своєрідної сучасної Європи в мініатюрі. Також варто зауважити, що цей період, поряд з румунським піддавалися найбільшим фальсифікаціям в радянській історіографії.

З нових методологічних засад в незалежній Україні досліджувалися соціально-економічні проблеми краю. Зокрема, тут слід відзначити фундаментальну монографію В.Ботушанського "Сільське господарство Буковини др. пол. XIX – поч. XX ст."¹¹. Робота викликала чимало позитивних відгуків наукової громадськості. Виявилось, що чимало проблем, які викликала реорганізація сільськогосподарського виробництва в сучасних умовах співзвучна з проблемами, які вирішувалися австрійською владою в кінці XIX – на початку XX ст.

Актуальною є також інша книга В.Ботушанського, написана в співавторстві з О.Ботушанським про розвиток сільської кооперації на Буковині¹². Автори довели, що в кінці XIX – на початку XX ст. сільська кооперація розвивалася успішно, і це давало можливість селянам вирішувати чимало власних господарських проблем, виживати в непростих умовах розвитку ринкових відносин. Проблемам еміграції з Буковини в австрійський період присвячена книга В.Ботушанського та Г.Чайки "Еміграція з Буковини (60-ті рр. XIX – початок XX ст.)"¹³.

Демографічні проблеми Буковини за австрійськими урядовими переписами II половини XIX – початку XX ст. досліджено в монографії Г.М.Скорейко¹⁴.

Активно досліджувалися різні аспекти суспільно-політичного життя, міжнаціональних та міжкультурних відносин, історія окремих товариств, політичних партій та їх лідерів, релігійно-конфесійні проблеми на Буковині в зазначений період.

В монографіях О.Добржанського "Національний рух українців Буковини другої половини XIX – початку XX ст.", "Академік Степан Смаль-Стоцький. Життя та діяльність"¹⁵ досліджено становлення, розвиток та самоствердження українського національного руху в краї.

Дослідження С.Осачука присвячено німецьким товариствам Буковини, А.Горук дослідив національно-культурний рух поляків на Буковині (друга половина XIX ст. – 1914 р., М.Кушнір опублікував серію статей про єврейське населення краю¹⁶.

Розвиток січового руху на Буковині та в Галичині в (1900 – 1914 рр.) досліджено в монографії М.Гуйванюка¹⁷.

Історії Буковини в умовах Першої світової війни присвячено дослідження В.Запововського¹⁸. Основну увагу автор приділив аналізу розгортання бойових дій на території краю.

З історії Буковини австрійського періоду опубліковано цілу низку збірників документів. Зокрема Добржанський О.В., Кушнір М., Никирса М. "Єврейське населення та розвиток єврейського національного руху на Буковині в останній чверті ХУІІІ – на початку ХХ ст."¹⁹, Добржанський О., Марсіян Н., Никирса М. "Нації та народності Буковини у фондах Державного архіву Чернівецької області (1775 – 1940)"²⁰. П. Брицький і О. Бочан опублікували свідчення німецького вченого Йогана Коля про Буковину та Галичину в середині XIX ст.²¹

Австрійському періоду було присвячено цілу низку міжнародних тематичних конференцій, які проводились в Австрії, Німеччині, Румунії, Польщі, Україні. Серед найбільш резонансних буковинознавчих конференцій цього часу можна назвати "Буковина як європейський культурний ландшафт. - Аугсбург (Німеччина), 1994", "Буковина 1775–1862 рр. Політичні, соціальні, економічні, культурні та демографічні аспекти. – Радівці (Румунія), 1996", "Українсько-австрійські культурні взаємини другої половини XIX – початку XX ст. - Чернівці, 1996", "Ідентифікація та національна мобілізація в регіоні етнічних взаємовпливів. – Марбург, 2004. – Marburg (Німеччина), 2004" тощо.

Значна увага приділялася історії Буковини часів Української революції 1917 – 1921 рр. Зокрема в монографіях П.Брицького, О.Добржанського, Є.Юрійчук досліджено участь буковинців у боротьбі за українську державність в часи Центральної Ради, Гетьманату та Директорії, внесок буковинців у розбудову української дипломатії часів Української революції.²² Трагічній долі полковника П.Болбочана уродженця Хотинщини присвячена монографія П.Брицького та Є.Юрійчук²³.

З історії Хотинщини XIX початку XX ст. захищено дисертації І.Зибачинського та Т.Богачик. Однак потребують подальшого дослідження події Першої світової війни та Української революції на Хотинщині, а також історія Хотинського повстання, яке в радянський час свідомо фальшувалося і зображувалося виключно як пробільшовицьке.

Одна з важливих подій в історії Буковини – Українське буковинське народне віче 3 листопада 1918 р. Цій даті було присвячено декілька конференцій. Видано збірник статей та матеріалів “Буковинське віче 3 листопада 1918 р.”²⁴. Величезний матеріал про Буковинське віче, події що передували встановленню української влади на Буковині у 1918 р. та її поваленню і утвердженню румунської влади опубліковано в збірниках, упорядкованих О.Добржанським та В.Стариком “Бажаємо до України!”²⁵, в якому вміщено спогади очевидців та “Змагання за українську державність на Буковині (1914-1921 рр.)”²⁶, в якому опубліковано матеріали архівів, преси.

Окремо слід відзначити монографію В.Старика “Від Сараєва до Парижа. Буковинський Interregnum 1914-1921 рр.”²⁷, в якій досліджено основні етапи формування модерної національної ідентичності буковинських та бессарабських українців.

Міжвоєнний період найбільш плідно досліджував І.Піддубний. Його дисертація присвячена суспільно-політичному та культурному життю українців Буковини міжвоєнного періоду (1918-1940 рр.). Йому ж належить ціла низка статей про історію політичних партій, громадських організацій, демографічні проблеми цього часу²⁸.

Соціально-економічний розвиток Буковини в умовах румунського панування досліджено в дисертації О.Руснака.

Міжвоєнному періоду в історії Буковини присвячено ряд збірників документів і матеріалів. Зокрема, “Буковина 1918-1940 рр.: зовнішні впливи та внутрішній розвиток (Матеріали і документи)”, в якому опубліковано документи Німецького та Австрійського консульств у Чернівцях, та “Буковина: національні рухи та соціально-політичні процеси 1918 – 1944 рр. Погляд дипломатів (Документи)” з повідомленнями про Буковину Польського, Чехословацького, Швейцарського, Французького консульств.²⁹

Проблемі переселення німців з Північної Буковини 1940 року присвячений збірник матеріалів, свідчень, документів, укладений В. Холодницьким, В.Заповольським та С.Осачуком³⁰.

Різноманітні аспекти історії Бессарабії та Буковини в контексті радянсько-румунських міждержавних відносин 1917-1940 рр. досліджувалися в роботах С.Гакмана³¹.

Загалом дослідження “румунського” періоду Буковини та Хотинщини розвивається досить успішно.

Про Північну Буковину і Хотинщину в умовах Другої світової війни видав монографію І.Фостій³².

Націоналістичний рух на Буковині в роки Другої світової війни та після її завершення досліджував Н.Мизак, опублікувавши цілу низку статей та монографій³³. Цій же проблемі присвячена кандидатська дисертація В.Підлубного.

Відзначимо також велику пошукову роботу Миколи Джуряка, який збирає документи та свідчення очевидців про ОУН і УПА на Буковині. Ним опубліковано збірку документів і матеріалів про націоналістичний рух в Путильському районі і заплановано видати документи по інших районах області³⁴.

Радянізація Буковини в 1940-1941 рр. та у післявоєнний період досліджувалася В.Холодницьким, а голод 1946-1947 рр. на Буковині вивчала Т.Долинянська.

Державно-церковним взаєминам на Буковині радянської доби присвячена книга С.Яремчука “Православна церква на Буковині у радянську добу (державно-церковні взаємини)”³⁵.

Формування української радянської гуманітарної інтелігенції в другій половині 40-х – на початку 60-х років XX ст досліджувалося в роботах Т.Марусик.

Деякі аспекти історії суспільно-політичного життя Чернівецької області у 80-х рр. XX ст. та в умовах незалежності стали предметом осмислення в численних публікаціях І.Буркута³⁶.

Однак загалом радянський період в історії Північної Буковини та Хотинщини досліджувався недостатньо.

Останнім часом значно активізувалися етнологічні дослідження. Успішно формується школа буковинських етнологів на чолі з Г.Кожолянком. Досить сказати, що за останні роки захищено одну докторську дисертацію (А.Мойсей) та декілька кандидатських дисертацій. Серед наукових досліджень цього напрямку відзначимо три томи “Етнографії Буковини” Г.Кожолянка, в яких досліджено народну агротехніку, поселення та житло, народний одяг та їжу, родинно-хрестинну, весільну та похоронно-поминальну обрядовість, різдвяні та новорічні свята, свята та обряди весняного та літнього календарного циклу³⁷. Г.Кожолянку належить також ряд інших монографій та навчальних видань присвячених етнології Буковини³⁸.

Дослідження А.Мойсея присвячені вивченню і осмисленню звичаїв та обрядів східнороманського населення Буковини.³⁹

Відзначимо також публікації М.Чучка та І.Чеховського з етнографії Буковини. Монографія останнього “Демоніологічні вірування і народний календар українців карпатського регіону”⁴⁰ стала помітним явищем в етнологічних дослідженнях.

Традиційним напрямом краєзнавчих досліджень є історія окремих населених пунктів, навчальних закладів, фабрик, установ. За останній час вийшло декілька десятків таких книг. Відзначимо як кращі серед них дослідження історії окремих сіл Я. Гайсенюка “Рукшин і рукшинці”, О.Савчука, О.Поляно “Коротка історія села Борівці”, М.Черешнюка “Лука. Кострижівка”, Д.Петрюк “Ілюстрована історія Мамаївців”, М.Гнепа “Вікно Буковини”, Р.Дуба “Місто над Совицею (Кіцмань)”, О.Масана, Л.Збіри, А.Збіри “З минулого Буковинського села Топорівці. Історико-краєзнавче дослідження” та ін.

Окремо слід сказати про дослідження історії м. Чернівців. В 90-х роках ХХ ст. та на початку ХХІ ст. вийшло декілька праць, зокрема В.Білека, О.Криворучко, О.Масана, І.Чеховського “Вітання з Чернівців”, О.Масана та І.Чеховського “Чернівці: 1408 – 1998. Нариси з історії міста”, І.Чеховського “Чернівці – ковчег під вітрилами толерантності”⁴¹.

До 600 річчя першої писемної згадки про Чернівці вийшла книги М.Никирси “Чернівці. Документальний нарис з історії вулиць і площ”⁴² (на жаль дуже маленьким накладом) та колективна монографія під загальною редакцією В.Ботушанського “Чернівці: Історія і сучасність (Ювілейне видання до 600-річчя першої писемної згадки про місто)”⁴³. Завдяки цим публікаціям значно покращилася ситуація з вивченням історії столиці Буковини.

Про історію окремих установ та підприємств відзначимо праці М.Чучка та В.Грабян “Історія митної справи на Буковині (ХІІІ – початок ХХІ ст.)”, “Ринки та ярмарки буковинської столиці. Науково-популярний нарис”, Т.Сулятицького „Чернівецький театр ім. О.Кобилянської”, „Від гімназії до колегіуму” до 100-річчя Другої гімназії у Чернівцях, В.Шупені, Ю.Преступенка, М.Чучка, Б.Михалюня І.Сьомочкіна “Чернівецькі некрополі”, С.Тархова “Історія міськелектротранспорту Чернівців”, Д.Козубовського “Вижницький коледж прикладного мистецтва ім. В.Ю.Шкрібляка”, Ю.Ляпунова та М.Никирси “Документальна скарбниця Буковини (до 90-річчя створення архіву)”, З.Гончарової „Хрещатик” мій, свідок наш” та ін.

З історії грошей та грошового обігу на Буковині цілу низку книг та статей опублікували С.Пивоваров та О.Огуй⁴⁴.

За 20 років незалежності України було опубліковано декілька узагальнюючих праць з історії Буковини та Хотинщини. Зокрема, О.Добржанський, Ю.Макар, О.Масан “Хотинщина. Історичний нарис”⁴⁵, “Буковина. Історичний нарис” кол. моногр. під ред. В.Ботушанського⁴⁶ та Буковина в контексті європейських міжнародних відносин (з давніх часів до середини ХХ ст.)” кол. монографія під ред. В.Ботушанського⁴⁷.

Відродно відзначити і те, що за часи незалежності з’явилися навчальні посібники з історії нашої області для учнів середніх шкіл. Серед них особливо відзначимо публікації Т.Богачик, В.Федорака, Н.Черкач.⁴⁸ Однак, в цьому напрямку потрібно працювати, поглиблюючи співпрацю науковців та викладачів середніх навчальних закладів.

В короткому нарисі неможливо охопити всі здобутки в дослідженні історії Буковини та Хотинщини за 20 років. Однак підводячи підсумки, слід зауважити таке. За порівняно невеликий відрізок часу відбулись докорінні зрушення в буковинознавчих дослідженнях. Опубліковано понад 100 монографій та збірників документів, сотні статей, захищено докторські та кандидатські дисертації. Не всі праці були однаково якісні, але загалом рівень досліджень з точки зору застосування сучасних методів, джерельної бази, аналітичного осмислення значно зріс. Найбільших успіхів досягнуто в історико-краєзнавчому дослідженні австрійського періоду. Послідовно розвиваються дослідження доби Молдавського князівства, міжвоєнного періоду, часів Другої світової війни. Менше активності проявляється в дослідженні радянського часу. Але це, мабуть, наслідок того, що в радянський час тут була значна активність.

В зазначений період значно розширились контакти вчених України з науковцями інших країн. Звичним явищем стали міжнародні буковинознавчі конференції за участю учених Румунії, Австрії, Німеччини, Польщі, Росії та інших країн.

Регулярно почали проводитися наукові конференції, семінари, колоквиуми, присвячені вивченню минулого нашого краю. Серед них найбільш відомі – Міжнародна буковинська історико-краєзнавча конференція (проведено вже вісім таких конференцій), “Кайндлівські читання” та ін.

Чимало важливих статей з історії Буковини надруковано на сторінках кафедральних збірників факультету історії, політології та міжнародних відносин Чернівецького національного університету ім.

Ю.Федьковича. Це “Питання історії України” кафедри історії України, “Питання стародавньої та середньовічної історії, археології та етнології” кафедри етнології, античної та середньовічної історії, “Історична панорама” кафедри історії нового та новітнього часу. Спеціальні розділи з історії Буковини є в щорічниках “Науковий вісник Чернівецького університету. Історія. Політичні науки. Міжнародні відносини” тощо.

Відзначимо, як першочергові, такі завдання дослідження історії Буковини та Хотинщини на сучасному етапі:

1. Видання нової узагальнюючої праці про історію Буковини, доповненої і розширеної у порівнянні з виданням “Буковина. Історичний нарис” 1998 року. Можливо, це могло б бути кількатомне видання.

2. Продовжити публікувати збірники документів присвячені важливим подіям минулого краю.

3. Підготовка силами науковців краю та вчителів підручника з історичного краєзнавства Буковини для учнів середніх шкіл.

4. Розробка програми вивчення історії окремих населених пунктів краю, установ, закладів освіти, охорони здоров'я, освіти. Надання цим дослідженням більшої науковості та залучення ширшого кола джерел.

4. Подальший розвиток контактів з науковцями інших країн та інших наукових закладів України, створення спільних проектів для дослідження минулого нашого краю.

¹ Михайлина Л. Слов'яни VIII-X ст. між Дніпром і Карпатами. – К.: Інститут археології НАН України, 2007. – 300 с.

² Михайлина Л. Населення Верхнього Попруття VIII-X ст. – Чернівці: Рута, 1997. – 143 с.

³ Пивоваров С. Середньовічне населення межиріччя Верхнього Пруту та Середнього Дністра (XI – перша половина XIII ст.). – Чернівці: Зелена Буковина, 2006. – 300 с.

⁴ Пивоваров С. Нумізматичні пам'ятки Буковини. – Чернівці: Зелена Буковина, 2002. – 248 с.; На Дністрі на „Оукраине Галичской”. – Чернівці, 2000 (у співавторстві з І.Г.Чеховським); Християнські старожитності у межиріччі Верхнього Пруту та Середнього Дністра. – Чернівці, 2001.

⁵ Возний І.П. Історико-культурний розвиток населення межиріччя верхнього Сірету та Середнього Дністра в X - XIV ст. В 2-х частинах. – Ч. 1. Поселення. – Чернівці, 2009. – 592 с.; Ч.2. Матеріальна, духовна культура та соціально-історичний розвиток. – Чернівці, 2009. – 568 с.

⁶ Возний І. Чорнівецька феодальна укріплена садиба XII – XIII ст. – Чернівці, 1998. – 154 с.

⁷ Чучко М. К. "И взят Бога на помощь": соціально-релігійний чинник в житті православного населення північних волостей Молдавського воєводства та австрійської Буковини (епоха пізнього середньовіччя та нового часу). – Чернівці: Книги - XXI, 2008. – 368с.

⁸ Михайлина Л., Пивоваров С. Нариси з історії Хотинської фортеці. Факти, легенди, гіпотези. – Хотин, 2011. – 128 с.; Хотинська війна 1621 року. Документи, матеріали, дослідження. – Хотин, 2011. – 200 с.

⁹ Федорук А. Хотинська війна 1621 року. – Чернівці, 2010. – 76 с.

¹⁰ Комарницький С. Цитадель на Дністрі: з історії Хотина та Хотинської фортеці. – Чернівці, 2001

¹¹ Ботушанський В. Сільське господарство Буковини (др. пол. XIX – поч. XX ст.). – Чернівці, 2000. – 340 с.

¹² Ботушанський В. М., Ботушанський О.В. Розвиток сільської кооперації на Буковині у 80-х рр. XIX - на початку XX ст. – Чернівці, 2002. – 259 с.

¹³ Ботушанський В., Чайка Г. Еміграція з Буковини (60-ті рр. XIX – початок XX ст.). – Чернівці, 2009. – 384 с.

¹⁴ Скорейко Г.М. Населення Буковини за австрійськими урядовими переписами другої половини XIX - початку XX століття: Історико-демографічний нарис. – Чернівці, 2002. – 220 с.

¹⁵ Добржанський О. Національний рух українців Буковини другої половини XIX – початку XX ст. – Чернівці, 1999. – 574 с.; Даниленко В., Добржанський О. Академік С.Смаль-Стоцький. Життя і діяльність. – К.-Чернівці, 1996. – 232 с.

¹⁶ Осачук С. Німці Буковини. Історія товариського руху (друга половина XIX – початок XX ст.). – Чернівці, 2002. – 287 с.; Горук А. Національно-культурний рух поляків на Буковині (друга половина XIX ст. – 1914 р.). – Чернівці, 2005. – 240 с.; Кушнір М. Єврейська релігійна община та правове становище євреїв Буковини в другій половині XIX – на початку XX ст. // Питання історії України: Збірник наукових статей. – Чернівці: Золоті литаври, 2000. – Т.4. – С. 278-286.

¹⁷ Гуїванюк М. Р. Січовий рух у Галичині й Буковині (1900-1914 рр.). – Чернівці, 2009. – 254 с.

¹⁸ Заповольський В. Буковина в останній війні Австро-Угорщини 1914 – 1918 рр. – Чернівці, 2003. – 284 с.

¹⁹ Добржанський О.В., Кушнір М., Никирса М. Єврейське населення та розвиток єврейського національного руху на Буковині в останній чверті ХУІІІ – на початку ХХ ст.: Зб. док. і матеріалів. – Чернівці, 2007. – 464 с.

²⁰ Добржанський О., Марсіян Н., Никирса М. Нації та народності Буковини у фондах Державного архіву Чернівецької області (1775 – 1940). – Чернівці, 2003. –

²¹ Німецький вчений Йоган Коль про Буковину і Галичину, в середині XIX ст. – Чернівці, 2007. – 199 с.

²² Брицький П., Добржанський О. Буковинці на дипломатичній службі УНР та ЗУНР. – Чернівці, 2007. – 241 с.; Брицький П., Добржанський О., Юрійчук Є. Буковинці у боротьбі за українську державність. – Чернівці, 2008. – 483 с.

²³ Брицький П.П., Юрійчук Є.П. Жертва української революції: трагічна доля полковника П.Болбочана. – Чернівці, 2005. – 111 с.

²⁴ Народне віче буковини: 1918-1993: док. і мат. обл. наук.-практ. конф., присвяченої 75-річчю Буковинського народного віча 3 листопада 1918 р. – Чернівці, 1994

²⁵ Добржанський О.В., Старик В.П. Бажаємо до України! (До 90-річчя Буковинського віча 1918 р.). – Одеса, 2008. – 1168 с.

²⁶ Добржанський О.В., Старик В. Змагання за українську державність на Буковині (1914-1921 рр.). Документи і матеріали. – Чернівці, 2009. – 512 с

²⁷ Старик В. Від Сараєва до Парижа. Буковинський Interregnum 1914-1921 рр. – Чернівці, 2009. – 184 с.

²⁸ Піддубний І. Політичне життя Буковини в період королівської диктатури (1938-1940 рр.) // Науковий вісник Чернівецького університету. Історія. – Чернівці, 1996. – С.104 – 113; Піддубний І. Промисловість Буковини та її зарубіжні зв'язки у 20-30-ті роки ХХ ст. // Питання історії України: Збірник наукових статей. – Чернівці: Зелена Буковина, 2003. – Т. 6. – С.256 – 261.

- ²⁹ Буковина 1918-1940 рр.: зовнішні впливи та внутрішній розвиток (Матеріали і документи) / Упор. та ред. С.Д.Осачука, 2005. – 328 с.; Буковина: національні рухи та соціально-політичні процеси 1918 – 1944 рр. Погляд дипломатів (Документи) / Упор. та ред. С.Д.Осачука. – Чернівці, 2007. – 228 с.
- ³⁰ Осачук С., Запаловський В., Холодницький В. «Додому в Райх!» Переселення німців з Північної Буковини 1940 р. (Матеріали, свідчення, документи). – Чернівці, 2004. – 132 с.
- ³¹ Гакман С. Бессарабія та Буковина між миром і війною (Питання Буковини та Бессарабії в міжнародних відносинах, 1917 – 1940 рр.). – Чернівці, 2009. – 208 с.
- ³² Фостій І. Північна Буковина і Хотинщина у Другій світовій війні. – Чернівці, 2005. – 376 с.
- ³³ Мизак Н. Репресивна діяльність радянського окупаційного режиму на Північній Буковині та оборонні дії УПА (1944-1947 рр.) // Питання історії України. – Чернівці, 2008. – С. 112-117.; Мизак Н. УПА – «Захід» і збройне підпілля ОУН у боротьбі за Українську Самостійну Соборну Державу у 1942 – 1960 рр. – Чернівці-Торонто, 2011. – 436 с.
- ³⁴ Джуряк М. ОУН і УПА на Буковині: спогади, свідчення і матеріали про визвольну боротьбу. Книга 1. Путильський район. – Чернівці, 2010. – 844 с.
- ³⁵ Яремчук С. Православна церква на Буковині у радянську добу (державно-церковні взаємини). – Чернівці, 2004. – 352 с.
- ³⁶ Буркут І. Пробудження (До нарисів громадсько-політичного життя Буковини 80-90 рр.) // Буковинський журнал. – 1992. – Ч. 2-3. – С. 140 – 153.
- ³⁷ Кожолянюк Г. Етнографія Буковини. – Чернівці, 1999. – Т. 1. – 390 с.; Чернівці, 2001. – Т.2. – 424 с.; Т. 3. – Чернівці, 2004. – 392 с.;
- ³⁸ Кожолянюк Г. Духовна культура українців Буковини. – Чернівці: 2007. – 408 с. та ін.
- ³⁹ Мойсей А. Аграрні звичаї та обряди у народному календарі східнороманського населення Буковини. – Чернівці: 2010. – 304 с.;; Мойсей А. Магія і мантика у народному календарі східнороманського населення Буковини. – Чернівці, 2008. – 320 с.
- ⁴⁰ Чеховський І. Демонологічні вірування і народний календар українців Карпатського регіону. – Чернівці, 2001. – 303 с.
- ⁴¹ Білек В., Криворучко О., Масан О., Чеховський І. Вітання з Чернівців – Gruss aus Czernowitz. – Чернівці, 1994; Масан О., Чеховський І. Чернівці: 1408-1998: нариси з історії міста. – Чернівці, 1998. – 213 с.; Чеховський І. Г. Чернівці - ковчег під вітрилами толерантності: Історичні студії багатокультурного етнорелігійного феномену в центрі Європи. – Чернівці, 2004. – 116 с.
- ⁴² Никирса М. Чернівці. Документальний нарис з історії вулиць і площ. – Чернівці, 2008. – 452 с.
- ⁴³ Чернівці: Історія і сучасність (Ювілейне видання до 600-річчя першої писемної згадки про місто) / Під ред. В.Ботушанського. – Чернівці, 2009. – 586 с.
- ⁴⁴ Пивоваров С., Макар Ю., Юрійчук Ю. Садогурська монетарня. – Чернівці, 1998; Огуй О. Історія обігу грошових одиниць та їх найменувань на Буковині (1774-1918). – Чернівці, 2005. – 575 с.; Огуй О. Монетні знахідки на Буковині. Системно-квантитативне зіставлення. – Чернівці, 2008. – 260 с. та ін.
- ⁴⁵ Добржанський О., Макар Ю., Масан О. Хотинщина. Історичний нарис. – Чернівці, 2002. – 464 с.
- ⁴⁶ Буковина: історичний нарис. – Чернівці, 1998. – 416 с.
- ⁴⁷ Буковина в контексті європейських міжнародних відносин (з давніх часів до середини ХХ ст.) / Під ред. В.Ботушанського. – Чернівці. – Рута. – 2005. – 744 с.
- ⁴⁸ Богачик Т. Історія Північної Бессарабії. – Чернівці, 2003. – 107 с.; Федорак В., Черкач Н. Історія рідного краю (7 – 11 кл.). – Чернівці, 2000; Пивоваров С., Федорак В. Основи археології Буковини (шкільний курс). – Чернівці, 2010. – 136 с.